РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ

АББАСОВ ХАЙЯМ ТОФІГ ОГЛИ,
orcid.org/0009-0007-5317-9488
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
(Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»)

УДК 340:349.3
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2026.2.1.1

МІСЦЕ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПІЛЬГОВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У науковій робота автором проведено комплексний теоретико-правовий аналіз проблематики доктринального розуміння місця та функціонального призначення правових пільг в механізмі правового регулювання. Наголошено, що дослідження місця та функціонального призначення пільгових правових режимів має високий ступінь актуальності. Наше твердження аргументується тим, що попри достатню кількість розроблених теоретичних та прикладних робіт, уніфікованого розуміння про значення і роль пільгових режимів у правовому полі України наразі не розроблено. Ця тема є тим початковим дослідженням, яке може надати додаткове науково-методичне забезпечення для подальших галузевих розробок та розширить поле для наукових, предметних дискусій. Констатовано, що дослідження пільгових правових режимів має високий ступінь актуальності в умовах сьогодення. Проблематика зачіпає не лише аспект юридико-технічної досконалості та коректності формалізації правових пільг, а й впливає на базові економічні процеси країни, що як наслідок впливатиме на рівень життя, співвідношення народжуваності та смертності населення, політичну стабільність, міцність валюти, рівень освіти та науки, поширення явищ корупції тощо. Тому ми вкотре підкреслюємо актуальність дослідження правових пільг саме з первинної точки зору: з місця та функціонального призначення пільгових правових режимів в механізмі правового регулювання.

Сьогодні важливо до вивчення пільгових правових режимів підійти концептуально, встановивши, насамперед їх місце та функціональне призначення в механізмі правового регулювання, що дозволить в подальшому посилити застосування їх функціонального потенціалу при вдовконаленні правового регулювання в цілому. Тому автором в роботі здійснено аналіз доктринальних підходів до розуміння місця і функціонального призначення пільгових правових режимів, проведено їх узагальнення, а також уточнено зміст їх функцій.

Підсумовано, що пільгові правові режими постають як комплексний правовий інструмент, що поєднує соціальні, економічні, політичні та правові механізми впливу на суспільні відносини. Їх центральним елементом є правові пільги, які забезпечують диференційований підхід держави до регулювання правового статусу окремих категорій осіб. У соціальному вимірі пільгові режими сприяють гармонізації інтересів громадян і держави, посиленню соціального захисту та формуванню справедливих умов життєдіяльності. В економічному

аспекті вони створюють стимули для інвестицій, розвитку регіонів, модернізації виробництва та формування конкурентоспроможного економічного середовища. Політичний контекст свідчить про їх роль як засобу підтримання соціальної стабільності та визнання суспільно вагомого внеску окремих груп. Правове значення пільгових режимів полягає у забезпеченні нормативної впорядкованості та реалізації гарантійної, компенсаційної й стимулюючої функцій. Таким чином, пільгові правові режими є важливим інструментом розвитку та стабілізації правового поля України.

Ключові слова: *правові пільги, пільгові правові режими, правове регулювання, функції, функціональний аналіз, правотворення, правові засоби, механізм правового регулювання.*

Abbasov Khayyam Tofig ogli. The place and functional purpose of preferential legal regimes in the mechanism of legal regulation

In the scientific work, the author conducted a comprehensive theoretical and legal analysis of the issues of doctrinal understanding of the place and functional purpose of legal privileges in the mechanism of legal regulation. It is emphasized that the study of the place and functional purpose of preferential legal regimes has a high degree of relevance. Our statement is argued by the fact that despite a sufficient number of developed theoretical and applied works, a unified understanding of the meaning and role of preferential regimes in the legal field of Ukraine has not yet been developed. This topic is the initial research that can provide additional scientific and methodological support for further industry developments and expand the field for scientific, substantive discussions. It is stated that the study of preferential legal regimes has a high degree of relevance in today's conditions. The issue affects not only the aspect of legal and technical perfection and correctness of the formalization of legal privileges, but also affects the basic economic processes of the country, which as a result will affect the standard of living, the ratio of birth and death rates of the population, political stability, currency strength, the level of education and science, the spread of corruption, etc. Therefore, we once again emphasize the relevance of studying legal privileges precisely from the primary point of view: from the place and functional purpose of preferential legal regimes in the mechanism of legal regulation.

Today, it is important to approach the study of preferential legal regimes conceptually, establishing, first of all, their place and functional purpose in the mechanism of legal regulation, which will allow us to further strengthen the application of their functional potential in improving legal regulation as a whole. Therefore, the author in the work analyzed doctrinal approaches to understanding the place and functional purpose of preferential legal regimes, summarized them, and also clarified the content of their functions.

It is summarized that preferential legal regimes appear as a complex legal instrument that combines social, economic, political and legal mechanisms of influence on social relations. Their central element is legal privileges, which provide a differentiated approach of the state to regulating the legal status of certain categories of persons. In the social dimension, preferential regimes contribute to the harmonization of the interests of citizens and the state, strengthening social protection and the formation of fair living conditions. In the economic aspect, they create incentives for investment, regional development, modernization of production and the formation of a competitive economic environment. The political context indicates their role as a means of maintaining social stability and recognizing the socially significant contribution of certain groups. The legal significance

of preferential regimes lies in ensuring regulatory order and implementing guarantee, compensatory and stimulating functions. Thus, preferential legal regimes are an important tool for the development and stabilization of the legal field of Ukraine.

Key words: *legal privileges, preferential legal regimes, legal regulation, functions, functional analysis, lawmaking, legal means, mechanism of legal regulation.*

Вступ. Дослідження місця та функціонального призначення пільгових правових режимів має високий ступінь актуальності. Наше твердження аргументується тим, що попри достатню кількість розроблених теоретичних та прикладних робіт, уніфікованого розуміння про значення і роль пільгових режимів у правовому полі України наразі не розроблено. Ця тема є тим початковим дослідженням, яке може надати додаткове науково-методичне забезпечення для подальших галузевих розробок та розширить поле для наукових, предметних дискусій.

Погоджуємось із О. Мурзою, яка зазначає, що сьогодні в Україні правові пільги встановлюються не одним десятком чинних нормативно-правових актів, до яких належать: Податковий кодекс України, Митний кодекс України, закони України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про судовий збір» тощо. При цьому чинне законодавство України не дає чіткого та вичерпного визначення поняття «пільга», попри те, що в ньому даний термін використовується доволі часто. Учена вважає, що така ситуація автоматично висуває на порядок денний коло питань, що пов'язані з дослідженням правової природи пільг на загальнотеоретичному рівні [1, с. 7].

Продовжуючи думки науковиці, зі свого боку, акцентуємо Вашу увагу, що відсутнє також на доктринальному рівні повного визначення «пільговий правовий режим», що актуалізує питання дослідження не лише правової природи пільг, а й створення на підставі вивчення доктринальних підходів до розуміння відповідного явища чіткої, однозначної, логічної, зрозумілої дефініції. Остання буде слугувати певним вектором для нормотворців, оскільки усвідомлення фундаментальних засад, сутності пільгових правових режимів, допоможе аргументувати встановлення у певній галузі законодавства правових пільг. Особливу увагу варто звернути на економічний аналіз права, як напрям праворозуміння, що є додатковим механізмом, який варто застосовувати і на рівні теоретичного обґрунтування правових пільг, і під час прикладного моделювання дієвості правовідносин.

Погодимось та доповнимо позицію вченого, зазначивши, що важливо враховувати не лише досвід країн ЄС в контексті євроінтеграції, а й досвід інших зарубіжних країн щодо підходів до поняття та класифікації правових пільг, їх науково-методичного обґрунтування, значення та ролі. Країни ЄС у своїй більшості набагато випереджають Україну з точки зору соціально-економічної парадигми, тому акцентуємо увагу, що імплементація пільгових правових режимів відповідних країн до законодавства України без повноцінної аналітичної роботи із зазначенням недоліків та перспектив реалізації є неможливою. Зазначимо, що існують випадки, коли імплементація норм ЄС проводиться виключно через процес євроінтеграції, не осмислюючи при цьому сутність новел. Зрозуміло, що такі випадки так чи інакше призведуть до застою у відповідних правовідносинах.

Підсумовуючи, на підставі вищезазначеного, можемо констатувати, що дослідження пільгових правових режимів має високий ступінь актуальності в умовах сьогодення. Проблематика зачіпає не лише аспект юридико-технічної досконалості та коректності формалізації правових пільг, а й впливає на базові економічні процеси країни, що як наслідок впливатиме на рівень життя, співвідношення народжуваності та смертності населення, політичну стабільність, міцність валюти, рівень освіти та науки, поширення явищ корупції тощо. Тому ми вкотре підкреслюємо актуальність дослідження правових пільг саме з первинної точки зору: з місця та функціонального призначення пільгових правових режимів в механізмі правового регулювання.

Аналіз останніх джерел. Проблематика місця та функціонального призначення пільгових правових режимів становила предмет наукового пошуку таких вчених як: В.М. Андріїв, Д.Д. Коссе, О.В. Мурза, О.В. Петришин, Т.І. Тарахонич та ін. Проте наявні в юридичній доктрині погляди вчених мають досить обмежений характер та стосуються предметного аналізу окремих різновидів пільгових правових режимів. Сьогодні важливо до вивчення пільгових правових режимів підійти концептуально, встановивши, насамперед їх місце та функціональне призначення в механізмі правового регулювання, що дозволить в подальшому посилити застосування їх функціонального потенціалу при вдосконаленні правового регулювання в цілому.

Постановка завдання. Завданням цієї роботи є аналіз доктринальних підходів до розуміння місця та функціонального призначення пільгових правових режимів, їх узагальнення, а також уточнення змісту їх функцій.

Результати дослідження. Використання в механізмі правового регулювання такого правового явища, як правовий режим, насамперед визначається правотворцем, що керується відповідними мотивами, метою та цілями, що покладаються на запровадження такого режиму. Саме в такому контексті з'являється та існує загальний національний правовий режим, виникають режими сприятливості (у тому числі пільгові правові режими) або несприятливості тих чи інших суспільних процесів для тих чи інших суспільних відносин, які потребують негайного особливого правового регулювання [4, с. 28]. Саме правові пільги виступають центральним елементом пільгових правових режимів, хоча не варто забувати про природу поняття правового режиму, суть якого полягає у створення особливої, впорядкованої правової системи. Тому, у продовження думки, потрібно погодитись із позицією, що пільгові правові режими як системне явище є невід'ємною складовою будь-якої сучасної правової системи, що націлені на забезпечення справедливості, балансу інтересів в соціумі, гармонійного розвитку всіх сфер суспільного життя.

Закцентуємо увагу на тому, що, на нашу думку, найбільш раціонально та ефективно можна визначити функціональне призначення пільгових правових режимів у механізмі правового регулювання, враховуючи соціальний, економічний, політичний та правовий аспект. Соціальний аспект пільгових правових режимів полягає в тому, що вони є універсальним юридичним засобом узгодження (гармонізації) інтересів особистості, соціальних груп, держави, що сприяє, у свою чергу, розвитку як окремого громадянина, так і суспільства в цілому. Так, скажімо, реалізація державних інтересів щодо залучення інвестицій в економіку з метою її реформування і реструктуризації можлива шляхом надання різного роду податкових пільг суб'єктам інвестиційної діяльності, що дає реальну можливість, у свою чергу, останнім повніше реалізувати власні інтереси у фінансово-економічному плані. Таким чином, пільгові правові режими сприяють розвитку відносин у вигідному для суспільства і держави напрямку, становленню ринкової економіки, з одночасним посиленням соціальної захищеності особистості. Вони сприяють також раціональному розподілу юридично гарантованих соціальних благ, що має на меті підтримку загальних умов існування суспільства, його стійкості і впорядкованості щодо дестабілізуючих факторів [2, с. 10].

За своїм призначенням держава, яка функціонує як соціально орієнтована сприяє формуванню оптимальних умов для повноцінної життєдіяльності всіх категорій громадян. У практичному аспекті шляхом закріплення в законодавстві пільгових правових режимів держава надає, насамперед, громадянам додаткових законодавчо передбачених можливостей діяти певним чином (вступати до вищого навчального закладу на особливих умовах), звільняє (частково звільняє) від виконання обов'язків (сплати комунальних послуг, сплати за проїзд у громадському транспорті), надає додаткові особливі права (переваги), компенсацію за державний рахунок витрат та інших суміжних дій [3, с. 29].

При цьому, як вважають деякі науковці, обов'язковою умовою встановлення пільг, а відповідно й пільгових правових режимів є попереднє обтяження особи певним соціально значущим навантаженням (виконанням службових обов'язків певного виду за рахунок

особистого часу, здійсненням діяльності особливої суспільної значущості, несенням збитків від подій надзвичайного характеру) [3, с. 29].

Щодо політичного контексту функціонування пільгових правових режимів, варто відзначити, що такі правові режими є інструментом впливу держави на суспільні процеси, реалізації політичних цілей тощо. Якщо брати до уваги саме цей аспект, то пільгові правові режими можна вважати невід'ємною складовою політико-правової системи будь-якої демократичної держави. Більшість протестів у світі відбуваються через низку гострих причин, однією із головних серед яких, є недостатній рівень життя, незадоволеність офіційної політики держави. У зв'язку з цим у політичному плані пільгові правові режими допомагають посилити функціонування демократичних інститутів.

Свій прояв пільгові правові режими знаходять і в економічній сфері життя суспільства. Так, наприклад, завдяки пільговим правовим режимам інвестиційний клімат в Україні може значно покращитись. Вказане особливо є важливим в контексті повоєнного відновлення України. Такі пільгові правові режими знаходять свій прояв у податкових, митних та інших пільгах. Завдяки вдало формалізованому механізму такі правові режими дозволяють знизити витратність бізнесу та забезпечити його масштабування, збільшити приток прямих іноземних інвестицій, формування нових робочих місць, провести модернізацію існуючих підприємств та створення нових.

Таким чином, завдяки пільговим правовим режимам правове регулювання стає сприятливішим, витрати – нижчими, прибутковість – вищою, що допомагає особливо тим територіям, які раніше програвали в економічній конкуренції. Водночас, пільгові режими часто можуть вводитися там, де економічна активність відносно низька. А отже, ефект впровадження буде полягати, зокрема в появі нових підприємств у регіонах з високим безробіттям; зменшення трудової міграції; розвиток локальної інфраструктури тощо. У продовження думки одразу зазначимо, що пільгові правові режими стимулюватимуть створення певних промислових кластерів, зокрема технологічних, аграрних, логістичних, наукових, що у свою чергу підвищить продуктивність і сприятиме інноваціям.

Продовжуючи аналіз економічної сторони пільгових правових режимів, закцентуємо увагу на гіпотезі про те, дотримання певних правил впровадження пільгових правових режимів, то раціональним є очікування пропорційного розвитку територіальних одиниць усієї держави. Припускаємо, що пільгові режими можуть стимулювати регіони підвищувати свою інфраструктурну привабливість, що як наслідок змусить ефективніше управляти земельними ресурсами та активніше залучати інвесторів. Звісно, що така модель є суто теоретичною, оскільки неправильно встановлені пільгові правові режими в Україні радше призведуть до деградації економічної системи та підвищення рівня корупційних проявів.

З точки зору юриспруденції пільгові правові режими забезпечують систематичне нормативне регулювання виду (спектру) суспільних відносин визначеної ділянки соціального життя, сприяють оптимальному використанню конкретних об'єктів. Це особливо важливо в період економічних, політичних та культурних перетворень. І, хоча, пільгові правові режими як й інші особливі правові режими характеризуються визначеною стабільністю, відомою постійністю, що в принципі і гарантує високий рівень їх нормативності, вони також еволюціонують, розвиваються, адаптуються до сучасних умов та реалій [4, с. 28].

Доходимо висновку, що не тільки стабільність особливих правових режимів, але і їх розвиток та удосконалення укріплюють правопорядок, стабільність, керованість в суспільстві, направлені на захист інтересів держави та особистості. Але тут обов'язково необхідно пам'ятати про певне правило, яке стосується правових режимів в цілому, у тому числі пільгових – незмінність правових режимів у бік погіршення положення та правового статусу суб'єкта відповідно до того статусу, який вже був йому наданий таким режимом. Не чітко визначений режим вимагає всю систему юридичних засобів функціонувати гірше необхідного, спричиняє падіння кількісних та особливо якісних показників діяльності. Таким чином, невиправданий пільговий режим також не принесе нічого позитивного, бо призведе до нераціонального витрачання матеріальних, кадрових, фінансових та інших ресурсів [4, с. 28].

Ще одна правова особливість пільгових правових режимів як способу регулювання суспільних відносин полягає в тому, що завдяки пільгам реалізується диференційований підхід у правовому регулюванні [5, с. 33]. Здебільшого це виявляється у визначенні особливого правового статусу різних категорій осіб, які користуються пільгами. Наприклад, пільги, встановлені для працівників правоохоронних органів, учасників бойових дій і ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС, є різними за змістом і обсягом. Це вказує на те, що держава застосовує принцип особистісного підходу до різних категорій громадян-пільговиків залежно від їх внеску в розвиток держави та забезпечення її обороноздатності, специфіки професійної діяльності, фізичних, вікових та інших характеристик.

Наостанок зазначимо певні функції правових пільг, які охарактеризувала в своєму дослідженні О. Мурза. Ми зі свого боку акцентуємо, що функції пільгових правових режимів та їх центрального елементу – правових пільг, у цілому збігаються, а отже, відсутня потреба у проведенні окремого аналізу. Вчена, зокрема, наголошує, що функції правових пільг безпосередньо обумовлені та визначаються їх метою і завданнями, на її думку, цілком справедливо до основних функцій правових пільг віднести гарантійну, компенсаційну та стимулюючу функції [6, с. 87].

Гарантійний характер правових пільг полягає у тому, що дані юридичні засоби забезпечують здійснення елементів правового статусу особи, прав та обов'язків. Зокрема правові пільги сприяють реалізації певних окремих прав особистості, створюють умови, які «роблять» у певних випадках ці права реальними, пов'язують юридичне і фактичне становище особистості в суспільстві в єдине ціле. Водночас гарантійна функція правових пільг має бути проаналізована і стосовно обов'язків особистості [6, с. 87–88].

Науковиця також вважає, що компенсаційна функція правових пільг безпосередньо пов'язана із гарантійною функцією, а точніше є похідною функцією від гарантійної функції правових пільг. Так, приміром, пільги, які встановлені працівникам, що працюють на підприємствах із тяжкими шкідливими умовами праці або на підземних роботах, виконують у межах гарантійної компенсаційну функцію. Вони компенсують працівникам тяжкі шкідливі умови праці на підприємстві і водночас спрямовані на забезпечення виконання працівниками такого роду підприємств їх обов'язків. Таким чином, певна категорія правових пільг (зокрема, пільги, встановлені у вигляді надання додаткових відпусток, коефіцієнтів до заробітної плати, пільгових умов виходу на пенсію) водночас виконують дві функції – гарантійну і компенсаційну [6, с. 88-89]. Крім того, О. Мурза, проаналізувавши підходи до визначення поняття «правовий стимул» має підстави відзначити, що правовий стимул є специфічним юридичним засобом, який полягає у цілеспрямованому впливі на свідомість особистості з метою стимулювання її поведінки, спонукання її до певних активних дій чи утримання від них, що у результаті приводить до розвитку тих чи інших суспільних відносин. Звідси випливає, що одним із різновидів правових стимулів є правові пільги. Даний стан речей пояснюється тим, що правові пільги є юридичними виключеннями, які надають додаткові права та звільняють від певних обов'язків суб'єктів пільгування, вони обумовлюють активну поведінку певних категорій осіб шляхом розширення обсягу їх можливостей, суб'єктивних прав і законних інтересів, а отже стимулюють відповідних суб'єктів бути більш залученими до реалізації суспільних відносин [6, с. 90].

Висновки. Підсумовуючи викладене, пільгові правові режими постають як комплексний правовий інструмент, що поєднує соціальні, економічні, політичні та правові механізми впливу на суспільні відносини. Їх центральним елементом є правові пільги, які забезпечують диференційований підхід держави до регулювання правового статусу окремих категорій осіб. У соціальному вимірі пільгові режими сприяють гармонізації інтересів громадян і держави, посиленню соціального захисту та формуванню справедливих умов життєдіяльності. В економічному аспекті вони створюють стимули для інвестицій, розвитку регіонів, модернізації виробництва та формування конкурентоспроможного економічного середовища. Політичний контекст свідчить про їх роль як засобу підтримання соціальної стабільності та визнання суспільно вагомого внеску окремих груп. Правове значення пільгових режимів

полягає у забезпеченні нормативної впорядкованості та реалізації гарантійної, компенсаційної й стимулюючої функцій. Таким чином, пільгові правові режими є важливим інструментом розвитку та стабілізації правового поля України.

Список використаних джерел:

1. Мурза О.В. Загальнотеоретична характеристика правових пільг. *Право і Безпека.* 2012. № 2. С. 7–11.

2. Андріїв В.М. Поняття та сутність пільги як правової категорії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Ш*евченка. 2018. № 1 (106). С. 7–11. URL : https://legal.bulletin.knu.ua/uk/issue/view/161/128 (дата звернення: 17.02.2026).

3. Левада О.В. Правові пільги як спосіб регулювання суспільних відносин: теоретико-правова характеристика. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 2 (77). С. 26–33. URL : https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/issue/view/4/pdf77 (дата звернення: 27.02.2026).

4. Коссе Д. Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 25–29.

5. Мурза О. В. Співвідношення понять «правові пільги» та «привілеї». *Вісник ХНУВС*. 2012. № (1) 56. С. 32–39.

6. Мурза О. Функції правових пільг: поняття та види. *Вісник ХНУВС*. 2012. № 2 (57). С. 86–92.

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)